

29. Okulöncesi çocuklarında toplumsal cinsiyet kalıp yargıları: Bir eleştirel okuryazarlık çalıřması¹

Nilüfer GÜRCAN²

Tolga KARGIN³

APA: Gürcan, N. & Kargın, T. (2023). Okulöncesi çocuklarında toplumsal cinsiyet kalıp yargıları: Bir eleştirel okuryazarlık çalışması. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (34), 487-511. DOI: 10.29000/rumelide.1316247.

Öz

Bebeklikten itibaren insanlar toplumsal cinsiyet rollerine yönelik kalıp yargılar oluşturmaya başlarlar. İlk olarak doğdukları ailede bu rolleri öğrenmeye başlayan kızlar daha dişil rolleri, erkekler ise daha eril rolleri benimserler. İnsanlarda bebeklikten itibaren oluşmaya başlayan bu toplumsal cinsiyet kalıp yargıları kadınların ve erkeklerin diş görünüşlerinin nasıl olması gerektiği, neyi yapıp neyi yapamayacakları, neyi sevip neyi sevemeyecekleri gibi konulara ilişkin düşüncelerini şekillendirir. Bu çalışma kapsamında öncelikle 60-72 aylık çocukların toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının belirlenmesi daha sonra da biyografik hikayeler ve çeşitli medya kaynakları kullanılarak geliştirilen eleştirel okuryazarlık etkinliklerinin çocuklarda var olan toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının kırılmasına nasıl bir etkisinin olduğunun araştırılması amaçlanmıştır. Öncelikle, çocukların erkeklerin ve kadınların günlük hayatta yapmakla sorumlu oldukları işlere ve icra edebilecekleri mesleklere dair algıları tespit edilmiş, daha sonra hazırlanan eylem planı kapsamında uygulanan eleştirel okuryazarlık etkinliklerinin çocuklardaki bu algıları değiştirmeye etkisi ortaya koyulmuştur. Eylem araştırması olarak planlanan bu çalışmada video kayıtları, fotoğraflar, etkinlik dokümanları (çocukların çizdikleri resimler, afişler, kartlar, vb.), araştırmacı günlükleri ve öğretmenle gerçekteştirilen mülakat veri olarak kullanılmıştır. Toplanan veriler çok yönlü etkileşim analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda çocukların erkeklerin ve kadınların günlük hayatta yapmakla sorumlu oldukları işlere ve icra edebilecekleri mesleklere dair algılarının toplumda var olan toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına paralel olduğu tespit edilmiştir. Çocuklarla gerçekteştirilen eleştirel okuryazarlık etkinliklerinin bu kalıp yargıları değiştirmeye katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Eleştirel okuryazarlık, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, erken çocukluk, biyografik hikâye

¹ Bu makale birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Çalışmanın ön bulguları 20. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² YL. Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sınıf Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programı (Uşak, Türkiye), niluferyan@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4965-4131 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 17.05.2023-kabul tarihi: 20.06.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1316247]

³ ETİK: Bu makale için Uşak Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 07.10.2021 tarih ve 2021-184 sayılı yazısıyla ve oybirliğiyle etik uygunluk raporu verilmiştir.

³ Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi ABD (Uşak, Türkiye), tolga.kargin@usak.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2380-2383

Gender stereotypes in preschool children: A critical literacy study

Abstract

From infancy, people begin to form stereotypes about gender roles. Girls, who first learn these roles in the family where they are born, adopt more feminine roles and boys adopt more masculine roles. These gender stereotypes, which begin to form in people from infancy, shape their thoughts on issues such as how women and how men should look, what they can and cannot do, and what they can and cannot like. Within the scope of this study, it was aimed to first determine the gender stereotypes of 60-72-month-old children and then to investigate how critical literacy activities developed using biographical stories and various media sources have an effect on breaking the existing gender stereotypes in children. First, children's perceptions of the jobs that men and women are responsible for in daily life and the professions they can perform were determined, and then the effect of critical literacy activities implemented within the scope of the action plan on changing these perceptions of children was revealed. In this action research study, video recordings, photographs, activity documents (children's drawings, posters, cards, etc.), researcher's diaries and interviews with the teacher were used as data. The collected data were analyzed using the multimodal interaction analysis method. As a result of the study, it was determined that children's perceptions of the jobs that men and women are responsible for in daily life and the professions they can perform are parallel to the gender stereotypes that exist in society. It was concluded that critical literacy activities with children contributed to changing these stereotypes.

Keywords: Critical literacy, gender stereotypes, early childhood, biographical stories

1.Giriş

İnsanlar biyolojik olarak kadın veya erkek olarak dünyaya gelirler ve içinde yaşadıkları toplumun kültürel norm ve değerlerine göre belirlenen toplumsal cinsiyet rollerine göre yetişirler. Bir başka deyişle insanlar, içinde yaşadıkları toplumda kadın ve erkeklere atfedilmiş özellikleri ve kadın ve erkekten beklenen davranış, tutum ve hareketleri öğrenerek büyürler. Toplumsal cinsiyet, bir kadın ya da bir erkeğin fiziksel görünüşünün, giyinişinin, hareketlerinin, davranışlarının, yaşadığı dünyayı nasıl algılaması gerektiğinin toplum tarafından dayatılan kurallar üzerinden belirlenmesi olarak tanımlanabilir. Öncelikle içine doğdukları ailelerin daha sonra ise içinde yaşadıkları toplumun davranış kalıpları kızların daha dişil roller benimsemelerine, erkeklerin ise daha eril roller benimsemelerine, bu benimsedikleri rollere göre de görev, sorumluluk, davranış ve hareketleri tercih etmelerine sebep olabilmektedir. Ebeveynlerin aile içindeki ve dışındaki toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak geliştirdikleri davranış kalıpları, yetiştirdikleri çocukların toplumsal cinsiyet rollerine uygun tutum ve kalıp yargıları benimsemelerine sebep olmaktadır (Fulcher ve ark., 2007; Yağan-Güder ve Güler-Yıldız, 2016). Toplumsal cinsiyet eşitliği algısı olumlu ebeveynleri olan çocukların, ev işlerinde toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranan ebeveynlerle büyüyen yaşlılarına göre toplumsal cinsiyet rollerine uygun kalıplara daha esnek yaklaştıkları ve bu kalıpları benimsemeye daha az yatkın oldukları bilinmektedir (McHale, Crouter ve Tucker, 1999).

Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını oluşturmada temel olarak ebeveynler çocuklarına rol model olurken, ailenin yakın çevresi, akrabalar, akranlar, eğitim aldıkları okul, öğretmenler, okudukları kitaplar, dinledikleri şarkılar, izledikleri filmler, televizyon kanalları gibi toplumun diğer unsurları da toplumsal beklentileri somutlaştırmakta, çocuğun bu kalıp yargı ve davranışları içselleştirerek benimsemesini

sağlayacak şartları oluşturmaktadır (Baran, 1995). Araştırmalara göre bebeklikten itibaren toplumsal cinsiyet rollerine yönelik kalıp yargıların oluşma sürecinin başladığı, bu yaştan itibaren çocukların toplum tarafından dayatılan cinsiyet rolleriyle uyumlu oyunlar ve oyuncaklarla oynamayı tercih ettikleri, hem kızların hem erkeklerin oyun oynarken aynı cinsiyetten arkadaşlarıyla oynadıkları, renk seçimlerinde, hareket ve davranışlarında içinde yaşadıkları toplumun değer yargılarına uygun davranışlar geliştirmeye başladıkları ve bunlara bağlı olarak da kalıp yargıları çok küçük yaşlarda oluşturmaya başladıkları bilinmektedir (Cook ve Cook, 2005). Çocuğun doğduğu ve daha sonrasında da etkileşimde bulunduğu toplumsal çevresi, çocuğun kadın ve erkekler için fiziksel, davranışsal ve hareketsetel olarak tutum ve davranışlarında kadınsı ve erkeksi özelliklerle ilgili şemaları oluşturarak benimsemelerine, kadın ve erkekler için nasıl tutumlar ve davranışsal kalıplar inşa etmeleri gerektiğini öğrenmelerine ve bu cinsiyet rollerine uygun davranmalarına sebep olmaktadır (Dökmen, 2010).

Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, çocuklar tarafından yaşlarıyla doğru orantılı olarak benimsenmekte ve artmaktadır (Shaffer, 2009). Ailede oluşmaya başlayan bu kalıp yargılar, çocukların ilk sosyalleşme kurumu olan okulöncesi kurumlarında öğretmenler ve arkadaşları tarafından pekiştirilmeye devam etmektedir. Bu kurumlarda çocuklar, bilişsel becerilerinin yanı sıra toplumun örf, adet ve geleneklerine ait kuralları da öğrenerek içselleştirirler. Bu nedenle, okulöncesi kurumlarda eğitim ve öğretim yöntemleri, günlük rutinler, yapılan etkinlikler, öğretmenlerin ve akranların etkileşimi ve iletişimi aracılığıyla toplumsal cinsiyet kalıp yargıları çocuklara aktarılmaktadır (Tantekin Erden, 2002). Tüm bu süreçler sonucunda, yaşanan kültüre bağlı olarak öğrenilen ve daha sonra toplum tarafından pekiştirilen toplumsal cinsiyet rolleri, bireyler olarak kaynaklara erişimimizi, ekonomik ve siyasal haklarımızı ve sorumluluklarımızı, kadınlık ve erkeklığe atfedilen rol, tutum ve davranış kalıplarımızı belirlemekte ve gelecek kuşaklara aynı şekilde aktarmaktadır.

Vatandaş'ın (2007) Türkiye'de 197 yerleşim biriminde 3454 kişi üzerinde gerçekleştirdiği araştırmaya göre, kadınlara atfedilen ev içi roller arasında çocuk hastalandığında bakma, yemek pişirme, bulaşık yıkama, temizlik yapma, çamaşır yıkama, ütü yapma, çocuğu giydirme, oturulacak evin kararını verme, aile bütçesine katkıda bulunma ve aile içi sorunları çözme gibi görevler bulunmaktadır. Öte yandan, erkeklere atfedilen ev içi roller arasında tamirat yapma, aile bütçesini düzenleme, alışveriş yapma, aile bireylerinin davranışlarını belirleme, çocuğa isim verme, çocukla oyun oynama, evin kapısına veya zile isim yazma, oturulacak muhitin kararını verme ve ailenin reisliğini yapma gibi görevler bulunmaktadır. Araştırmaya göre, kadınların yapabileceği düşünülen meslekler arasında gündelikçilik/temizlikçilik, sekreterlik, kasiyerlik ve hemşirelik gibi meslekler yer alırken erkeklerin yapabileceği düşünülen meslekler arasında ise inşaatçılık, ağır vasıta şoförlüğü, mülki amirlik, muhtarlık, müftülük, yöneticilik, askerlik, polislik, bekçilik, bilim insanlığı ve tüccarlık gibi meslekler yer almaktadır. Avukatlık, doktorluk, hâkimlik/savcılık, diş hekimliği, mimarlık, inşaat mühendisliği, makine mühendisliği, bilgisayar programcılığı, eczacılık, öğretmenlik, akademisyenlik ve yazarlık ise her iki cinsiyet için de uygun görülmektedir.

1.1. Türkiye'de toplumsal cinsiyet

Çocuğun yaşamının başından beri oluşan toplumsal cinsiyet kalıpları, bu kalıplara ilişkin oluşan yargılar pekiştirildiğinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği kişilerin hayat boyu yaşamlarında var olacak bir hale gelmekte ve nesilden nesile aktarılmaktadır (Bayramoğlu, 2015). Dünya Ekonomik Forumu verilerine göre Küresel Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği 2021 yılı Endeksi'nde yer alan 156 ülkenin endeks sonuçları çerçevesinde kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliklerin hangi yönde olduğunu araştıran bir çalışmaya göre Türkiye'nin küresel anlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en yüksek olduğu ülkeler

arasında olduğu; başta ekonomik, hayata katılım ve fırsatlar ile siyasi güçlenme kategorileri olmak üzere birçok kategoride 2006 yılından itibaren toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderek arttığı ortaya konulmuştur (Bardakçı ve Oğlak, 2022).

Dünya Bankası'nın Kadınlar, İş Hayatı ve Hukuk (Elgazzar, 2021) raporuna göre Türkiye'de kadınların lisedeki başarı durumları erkeklerle eşit olduğu halde okul sonrası iş hayatına girme oranları %32 iken erkeklerin iş hayatına girme oranı kadınlarınkinin iki katından daha yüksektir. Kadınların liseden sonra işe girme ortalamasının diğer ülke ortalamalarıyla karşılaştırması ise şu şekilde yapılmıştır:

Bu oran yüzde 44 olan OECD ortalaması, yüzde 45 olan Orta Avrupa ve Baltık Ülkeleri ortalaması ve yüzde 40 olan Doğu Asya ve Pasifik ve Latin Amerika ve Karayipler bölgeleri ortalaması ile karşılaştırıldığında özellikle düşüktür. Türkiye'de iş aramada aktif olmayan kadınların yüzde 46'sı aile içi sebeplerden dolayı işgücünden çıkarken bu oran erkekler arasında sıfırdır (Elgazzar, 2021, parag. 4).

Erken çocukluk yıllarından itibaren toplumsal cinsiyet algısının gelişmeye başladığı göz önüne alındığı zaman çocukların yetişkin olmaya ve toplumsallaşmaya dair ilk adımı atmaya başladıkları okul öncesi dönemde doğru ve olumlu toplumsal cinsiyet eşitliği algısını kazanmaları için kadın-erkek eşitliğini benimsemiş ve içselleştirmiş çocuklar yetiştirmeye dair adımlar atmaya katkıda bulunmak okul öncesi eğitim kurumlarının temel hedeflerinden biri olmalıdır.

1.2.Okulöncesi düzeyde toplumsal cinsiyet çalışmaları

Ülkemizde okul öncesi düzeyindeki çocukların toplumsal cinsiyet rollerini algılayış biçimlerine yönelik çalışmalar son yıllarda artmaya başlasa da bu çalışmalar çoğunlukla toplumsal cinsiyet rollerini ebeveynlerin, öğretmenlerin ve çocukların gözünden incelemeye yönelik araştırmalardır (Çetin, 2016). Gezer Şen ve Tuncer (2018)'in derleme türünde hazırladıkları çalışmada okul öncesi dönemde toplumsal cinsiyet eğitime yönelik Türkiye'de yapılmış olan çalışmaları inceleyerek değerlendirmişler, okul öncesi eğitimde sürdürülebilir kalkınma alanında Türkiye'de yapılan araştırmaların genellikle toplumsal cinsiyete dair farkındalık düzeyini tespit etmeye yönelik olduğunu, öğretim programı, okul ortamı ve öğretmenlerin değerlendirilmesine yönelik çalışmaların ise yetersiz seviyede kaldığını belirtilmişlerdir.

Çocuğun içine doğduğu ve daha sonrasında da etkileşimde bulunduğu toplumsal çevresi, modern dünyanın gerekliliklerine ters bir şekilde bireylere sadece kadın veya erkek olmaları sebebiyle sınırlandırılmış rol ve sorumluluklar veriyorsa ve bu kalıp yargıların nesiller boyu devam etmesine de sebep oluyorsa, bu kalıp yargılara herkes için daha adil, eşit ve daha yaşanabilir bir dünya var etmek yönünde etkide bulunabiliriz. Bu ise ancak küçük yaşlardan itibaren çocuklarda toplumsal cinsiyet eşitliği bilinci oluşturarak mümkün olacaktır. Çocuklarda oluşmaya başlamış olan toplumsal cinsiyet kalıplarını belirlemeye ve olumlu yönde değiştirmeye yönelik gerçekleştirilen bir çalışma sonucunda deney grubundaki 40 çocuğun uygulanan etkinlikler ile toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili kalıp yargılarının değişmeye başladığı görülmüştür (Şıvgın ve Deniz, 2017). Ancak çocuklarda davranış değişikliği gerçekleştirmek ve toplumsal bilinç oluşturmak için bu tür çalışmalara daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır.

1.3.Eleştirel okuryazarlık

Eleştirel kuram, sosyal eşitsizlik, güç ilişkileri ve toplumun sosyal yapısıyla ilgili endişelere bir yanıt olarak gelişmiştir. Eğitimde eleştirel yaklaşım, baskı altındaki toplumlarda sosyal adaletin sağlanmasını

savunan Freire'in (1970) *Ezilenlerin Pedagojisi* kitabının yayınlanmasından sonra ivme kazanmıştır. Eleştirel okuryazarlık kuramı, insanların toplumda mevcut olan hiyerarşi içerisinde edindikleri statünün insanların düşüncelerini ve dil kullanımlarını şekillendirmede önemli bir rol oynadığını öne sürer (Mills, 2015). Bu yaklaşım özellikle etnik köken, sosyoekonomik sınıf, cinsiyet ve dini inançlar gibi faktörlere dayalı olarak avantajlı ve dezavantajlı gruplar arasındaki adaletsiz güç ilişkilerinin incelenmesinde etkin olarak kullanılmaktadır.

Küçük yaşlardaki çocuklar dahi eleştirel bakış açısıyla hazırlanmış etkinliklerle eleştirel okuryazar olma konusunda hızla yol kat edebilmektedirler (Vasquez, 2004). Çocuklar, eleştirel okuryazarlık etkinlikleriyle kendi dünyalarına eleştirel gözle bakabilmekte, toplumda var olan sosyal adaletsizlikleri tespit edebilmekte ve çözüm önerileri geliştirerek eyleme geçebilmektedirler (Lewison, Leland, Harste, 2014). Eleştirel okuryazarlık, bir metnin hedef kitesini, metinde öne çıkan görüşün hangi gruba avantaj ya da dezavantaj sağladığını ve metnin okuyucuyu neye inandırmaya çalıştığını sorgulamayı gerektirir (Kargın, 2022). Bu sorgulama becerisini kazanan çocukların gerek evde gerek okulda gerekse toplumdaki sosyal yaşamda gördüğü toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını da sorgulaması ve sosyal adaleti sağlamak için toplumsal cinsiyet eşitliği algısını geliştirmesi beklenmektedir.

Bu çalışma kapsamında öncelikle 60-72 aylık çocukların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kalıp yargılarının belirlenmesi ve daha sonra biyografik hikayeler ve çeşitli medya kaynakları kullanılarak geliştirilen eleştirel okuryazarlık etkinlikleri ile çocuklarda toplumsal cinsiyet eşitliği algısının oluşmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda aşağıdaki araştırma sorusuna cevap aranmıştır:

- Biyografik hikayeler ve medya kaynakları kullanılarak geliştirilen eleştirel okuryazarlık etkinliklerinin 60-72 aylık çocuklarda var olan toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının kırılmasına etkisi nasıldır?

2.Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden Eylem Araştırması kullanılmıştır. Eylem araştırması insanın yaşamı içerisinde yer alan gerçek bir problemi çözmeyi amaçladığı için çalışmaya katılanların gelişip güçlenmesini, birlikte öğrenmesini ve zaman içerisinde de sosyal değişimi beraberinde getirir (Aksoy, 2003, s. 477). Eğitim bilimleri alanında gerçekleştirilen eylem araştırmaları, öğretmenler ve araştırmacılar tarafından sınıfta mevcut olan bir sorunun tespit edilmesini ve o sorunu gidermeye yönelik öğrencilerin de aktif olarak rol aldığı bir dizi etkinliğin uygulanmasını içerir (Ocak, 2019). Eylem araştırmasında süreç, bir eylem planı hazırlayarak (problemin belirlenmesi, problemi gidermeye yönelik etkinliklerin planlanması), eylem planının uygulamaya konulması ve sonuçların değerlendirilmesi şeklinde ilerlemektedir.

2.1.Çalışma grubu ve çalışma ortamı

Bu çalışmada Ege Bölgesinde bulunan küçük bir il merkezinde, orta gelir grubundan ailelerin yaşadığı bir mahallede bulunan özel bir anaokulundaki anasınıfı çocuklarıyla çalışılmıştır. Çalışma, Koronavirüs pandemisi döneminde devlet okullarının zaman zaman eğitim - öğretime ara verdiği bir dönemde gerçekleştirildiği için devlet okulu yerine özel bir anaokulu tercih edilmiştir. Çalışmaya, yedisi erkek üçü kız olmak üzere 60-72 aylık gruptan veli onam formunu dolduran 10 çocuk katılmıştır. Çalışma süresinde hem çocukların sınıfı hem de okulda bulunan çok amaçlı salon aktif olarak kullanılmıştır. Çok

amaçlı salonda yer alan büyük ekran televizyon medya içeriklerini sınıfta inceleme kolaylığı sağlamıştır. Okulun girişinde bulunan ve tüm sınıflar tarafından ihtiyaç olduğunda kullanılan küçük sahne de çalışma süresince çocukların bireysel performans göstermeleri gerektiğinde kullanılmıştır.

2.2. Veri toplama süreci

Çalışmanın yöntemi Uşak Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'na değerlendirilmiş ve kurulun 07.10.2021 tarih ve 2021-184 sayılı kararı ile etik açıdan uygun bulunmuştur. Çalışma öncesinde çalışmaya dâhil edilecek çocukların ebeveynlerine yapılan bir toplantı ile çalışma hakkında bilgi verilmiş ve onlardan da veli onam belgesiyle çocuklarıyla çalışılması için izin alınmıştır. Uygulama hafta içi her gün, günde 1,5 saat olmak üzere 14 hafta sürmüştür. Uygulamalar boyunca sınıfı farklı açılardan kayıt altına alan üç kamera eşzamanlı olarak kullanılmıştır. Kamera kayıtlarının yanı sıra öğrenci etkinlik dokümanları (çocukların çizdikleri resimler, afişler, kartlar, vb.), araştırmacı günlüğü, ses kayıtları, fotoğraflar, öğretmenle gerçekleştirilen mülakat, öğrenme duvarındaki hem öğrencilerin çizdikleri resimler hem de biyografik hikayelerle ilgili resimler ve uygulama sonrası ortaya çıkan ürünler veri kaynağı olarak kullanılmıştır.

2.3. Veri analizi

Toplanan veriler Çok Yönlü Etkileşim Analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çok Yönlü Etkileşim Analizi yazılı metinlerle iletilen mesajların yanı sıra ses, müzik, görüntü, hareket, jest ve mimikler gibi farklı modlarla iletilen mesajların da çözümlenmesinde etkili bir nitel analiz yöntemidir (Norris, 2013). Bu sebeple özellikle kamera kayıtlarıyla elde edilen verilerin analizinde kullanılmaktadır. Bu çalışmada da toplanan veriler, verilerden üretilen kodlarla tümevarımsal bir yöntemle analiz edilmiştir (Merriam, 2009). Veriler çalışmanın amacına göre kodlandıktan sonra birbirine yakın kodlar çalışmada ele alınan problem durumunu cevaplayacak şekilde temalar altında toplanmış ve bu şekilde bulgulara ulaşılmıştır.

2.4. Geçerlik-güvenirlilik çalışmaları

Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları kapsamında öncelikle problem durumuna ilişkin hazırlanan eylem planı, bu plan kapsamında çocuklara izlettirilmesi planlanan videolar ve çocuklarla etkileşimli olarak okunması planlanan biyografik hikayeler alan uzmanı üç akademisyenin görüşlerine sunulmuş, video ve hikâye içerikleri uzmanlar tarafından incelenmiş ve uzmanların görüşleri doğrultusunda güncellenerek eylem planına ve kullanılacak materyallere son şekli verilmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi sesli görüntü kamera kayıtları, fotoğraflar, araştırmacı günlükleri, öğretmenle gerçekleştirilen mülakat, etkinlikler süresince ve etkinlikler sonrasında öğrencilerin hazırladığı ürünler aracılığıyla zengin bir veri toplanarak ve detaylı tanımlamalar yapılarak üçleme gerçekleştirilmiştir (Merriam, 2009). Aktarılabirlik ilkesi gereği çalışmanın uygulama aşaması adım adım detaylı bir şekilde anlatılmış ve bulgular kısmında katılımcıların kendi ifadelerine yer verilmiştir (Merriam, 2009, s. 221). Yine çalışmanın güvenirliğini arttırmak üzere veri toplama ve veri analizi süreçleri detaylı bir şekilde anlatılmış, toplanan veriler her iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı incelenmiş ve bulguların yorumlanması konusunda ortak noktada buluşulmuştur (Merriam, 2009, s. 210-212). Onaylanabilirlik ilkesi gereği araştırma süresince toplanan bütün veriler araştırmacının ofisinde saklanmaktadır.

2.5. Uygulama süreci

Bu eylem araştırması kapsamında uygulanan eylem planı Tablo 1.'de sunulmuştur. Tablo 1'de görüldüğü üzere uygulama sürecinin ilk iki haftası araştırmacı ile çocukların birbirine alışmasına ayrılmış, çocuklara kameralar tanıtılarak kameraların varlığına da alışmaları sağlanmıştır. Bu süreçte veri toplanmamıştır. Uygulama sürecinin üçüncü haftası çocuklarda hali hazırda oluşmuş olan toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının tespiti yapılmıştır.

Tablo 1. Eylem planı

Uygulama Haftası	Etkinlik Adı	Gerçekleştirilen Eylem
1. Hafta	Çocuklarla Tanışma	Çocuklarla tanışma ve öğretmen eşliğinde çocuklarla oyunlar oynayarak çocukların araştırmacıya alışmasını sağlama. Bu süreçte veri toplanmamıştır.
2. Hafta	Çocukların Tanışması	Kameralarla ve sınıf içerisine kamera kurularak çocukların kameralara alışması sağlanmıştır. Bu süreçte kameralar kapalı tutulmuş, veri toplanmamıştır.
3. Hafta	Çocuklardaki Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargılarının Tespiti	Çeşitli etkinlikler aracılığıyla çocuklarda oluşmuş olan toplumsal cinsiyet kalıp yargıları tespit edilmiştir.
4. Hafta – 13. Hafta	Çeşitli Mesleklere İlişkin Biyografik Hikayelerle Eleştirel Okuryazarlık Etkinlikleri	Toplumsal cinsiyet kalıplarına göre daha çok erkeklere atfedilen 10 meslek seçilerek her hafta bir meslek ele alınmak suretiyle bu mesleği yapan dünyaca tanınmış kadın ve erkeklerin biyografik hikayeleri etkileşimli olarak çocuklarla birlikte okunmuştur. Okunan bu hikayeleri destekleyecek, bu kişilerle ilgili bilgilendirici videolar çocuklarla birlikte izlenip tartışılarak sınıfta çözümlenmiştir. Çocukların öğrendiklerini pekiştirmelerine destek olunması için, yapılan etkinliklerin bir kısmı öğrenme duvarında aktif olarak sergilenmiştir.
14. Hafta	Çocukların Bilgi Düzeyinin Yeniden Tespiti & Bilgilerin Akranlar ve Yetişkinlerle Paylaşılması	Çalışma çocukların eserlerinden oluşan bir sergi ile bitirilmiştir. Sergi süresince araştırmanın yapıldığı sınıftaki çocuklar ailelerine ve anaokulunda bulunan diğer çocuklara yaptıkları sergiyi gezdirmişler, öğrendikleri bilgileri ailelerine ve diğer sınıflardaki arkadaşlarına kendi cümleleriyle anlatmışlardır.

Daha sonra 10 hafta boyunca biyografik hikayeler ve çeşitli görseller ve bilgilendirici videolar kullanılarak eleştirel okuryazarlık etkinlikleri gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın son haftasında ise çocukların bilgi düzeyi yeniden tespit edilmiş ve çocuklar kurdukları sergide öğrendikleri bilgileri aileleri ve diğer sınıflardaki arkadaşları ile paylaşmışlardır. Çalışmanın bulgularına geçmeden önce, eylem planı çerçevesinde gerçekleştirilen etkinlikler aşağıda üç başlık altında aktarılacaktır.

2.5.1.Çocuklarda oluşmuş olan toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının tespiti

Bu süreçte, çocuklara etkinlik kitabı aracılığıyla sorulan sorulara verdikleri cevaplar, çember saatinde ev hayatına dair verdikleri bilgiler, serbest oyun saatinde oynadıkları oyunlar/oyuncaklar, oynadıkları kişiler, tercih ettikleri etkinlik istasyonları ve giydikleri kıyafetler gözlemlenip analiz edilerek toplumsal cinsiyet kalıp yargıları tespit edilmiştir. Alan yazında ifade edildiği üzere bebeklik çağından itibaren insanlarda oluşan toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının bu çalışmanın katılımcılarında da oluşmuş olacağı düşünülmüş çalışmada planlanmış ancak tam olarak ne tür kalıp yargıların oluştuğu toplanan bu verilerin analizi sonucunda ortaya çıkmıştır. Elde edilen verilere göre çocukların toplumsal cinsiyet kalıp yargıları şu beş tema altında toplanmıştır:

1. Çocukların erkeklerin ve kadınların yapmakla sorumlu oldukları işlere dair algılarında toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının rolü,
2. Çocukların erkeklerin ve kadınların yapabilecekleri mesleklere dair algılarında toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının rolü.
3. Çocukların renk tercihlerinde toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının rolü
4. Çocukların oyun ve oyuncak tercihlerinde toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının rolü
5. Çocukların insanların dış görünüşleri ile ilgili algılarında toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının rolü

Bu çalışma birinci yazarın yüksek lisans tez çalışmasının bir parçasıdır. Tez çalışması kapsamında çocuklarda oluşmuş olan kalıp yargılar yukarıda listelenen beş tema altında toplanmıştır. Ancak kelime sınırı sebebiyle bu makalede sadece ilk iki temaya yer verilecektir. Bu iki tema bulgular kısmında tekrar ele alınarak çocuklarda oluşmuş olan bu kalıp yargıların nasıl tespit edildiği detaylı bir şekilde tartışılacaktır.

2.5.2.Eleştirel okuryazarlık etkinlikleri

Eleştirel okuryazarlık etkinlikleri planlanırken günlük eğitim akışı yine Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programı'na (2013) uygun olarak güne başlama zamanı, etkinlik zamanı ve günü değerlendirme zamanı olarak üç bölüm halinde planlanmıştır. Güne başlama zamanında çocukların güne hazırlık açısından sınıf iklimine, arkadaşlarına ve gün içinde planlanmış olan etkinliklere uyum sağlamalarına yardımcı olunması hedeflenerek hem okula gelmeden önce neler yaptıkları hem de gün içerisinde neler yapacakları konuşularak o günün etkinliklerine hazırlanması sağlanmıştır. Güne başlama zamanı tamamlandıktan sonra etkinlik zamanında çocukların da önerileri dikkate alınarak o gün için önceden planlanan etkinlikler çocukların aktif katılımıyla uygulanmıştır. Günü değerlendirme zamanında ise bütün grup çember şeklinde bir araya toplanarak o gün yapılan etkinlikleri sohbet ederek değerlendirmiştir. Günü değerlendirme zamanında o gün oynanan oyunlar, yapılan etkinlikler, ortam ve kullanılan materyaller ele alınmıştır. Günü değerlendirme zamanında ayrıca ertesi gün yapılabilecek etkinlikler hakkında konuşulmuş, evde yapılacak bir çalışma ya da okula getirilecek bir materyal varsa öğrencilere bu konuda bilgi verilerek rehberlik edilmiştir.

Toplumsal cinsiyet kalıplarına göre daha çok erkeklere atfedilen 10 meslek dalına (ressam, müzisyen, yazar, yönetmen, pilot, astronot, mucit, futbolcu, aşçı ve mimar) yönelik olarak (her hafta bir meslek dalı) eleştirel okuryazarlık etkinlikleri gerçekleştirilmiştir. Her hafta o haftanın konusu olan mesleği yapan tanınmış bir kadın ve bir erkeğin biyografik hikayeleri etkileşimli olarak çocuklarla okunmuştur. Biyografik hikayelere ek olarak bu hikayeleri destekleyecek nitelikte seçilen meslekle ilgili çeşitli

görseller (resimler, fotoğraflar, afişler, vb.) ve videolar (bilgilendirici videolar, film fragmanları, animasyonlar, şarkı klipleri, vb.) da çocuklara sunulmuştur. Bu görseller ve videolar çözümlenirken belirli aralıklarla durulmuş, çocuklarla sesli düşünme, sorgulama, devamını tahmin etme etkinlikleri gerçekleştirilmiş ve bu süreçte çocukların eleştirel gözle çözümlene yapmalarına destek olunmuştur.

Her hafta pazartesi günü, çocukların ön bilgilerinin tespiti için, çocuklardan o mesleğin ne olduğuna dair kendi düşüncelerini anlatan resimler çizmeleri istenmiş; salı ve çarşamba günleri, biri erkek, biri kadın o mesleği yapan tanınmiş kişilerin biyografik hikayeleri çocuklarla etkileşimli olarak okunmuş; perşembe ve cuma günleri de çocuklarla öğrendikleri meslekler ile ilgili görseller ve videolar incelenerek çeşitli etkinlikler yaptırılmış ve öğrendikleri pekiştirilmiştir (Bkz. Görsel 1). Etkinlikler sonunda bazen çocuklar kendi videolarını çekip birbirlerinin videolarına geri bildirim vermişler, bazen de konuyla ilgili kendi kitaplarını oluşturmuşlardır. Çocukların etkinlikler süresince serbest oyun köşelerinde toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili oyunlar oynamaları ve dramalar yapmaları da desteklenmiştir. Bazen bu etkinlikler araştırmacının verdiği bir sufle ile başlamış ve çocuklar tarafından devam ettirilmiştir.

Görsel 1. Destekleyici etkinlikler

Çocukların öğrendiklerini pekiştirmelerine destek olunması ve öğrenilen bilgilerin görsel olarak çocuklar tarafından içselleştirilmesi amacıyla, yapılan etkinliklerin bir kısmı sınıfın daima görülecek yerinde oluşturulan öğrenme duvarında aktif olarak sergilenmiştir (Bkz. Görsel 2). Bu şekilde araştırmanın gerçekleştirildiği saat aralığının dışında kalan zamanlarda bile çocukların yapılan etkinliklere dair kendi aralarında konuşmalarına ve yapılanları hatırlamalarına alan oluşturulmuştur. Çocuklar etkinlikler süresince bazen arkadaşlarıyla kendi yaptıkları resimlere tekrar bakmışlar, birbirlerine resimlerini göstermişler ve öğrenme duvarının önünde sohbet etmişlerdir. Araştırmacı da zaman zaman çocukların fikirlerini ifade etmesine olanak sağlamak için öğrenme duvarında yer alan materyalleri göstererek “bu kimdi, ne iş yapıyordu, bu mesleği kadınlar mı yapıyordu, erkekler mi yapıyordu?” gibi sorular yöneltmiştir.

Görsel 2. Öğrenme duvarı

Çocuklarda kalıplaşmış toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını değiştirerek cinsiyet eşitliği algısını oluşturmaya yönelik gerçekleştirilen etkinlikler sonucunda çocuklardaki değişimi görebilmek adına çocuklarla birlikte evin çeşitli bölümlerini gösteren bir ev maketi yapılmış ve çocukların çizdikleri kız/erkek resimlerini ve yaptıkları kuklaları kullanarak oyun oynayabilmeleri için bir alan oluşturulmuştur.

2.5.3.Çocukların bilgi düzeylerinin yeniden tespiti ve edinilen bilgilerin aile ve arkadaşlarla paylaşılması

Oluşturulan ev maketi şeklindeki oyun alanı 14. hafta çocukların rahatça oynayabilmeleri için masa üzerinde bırakılmış ve çocuklar istedikleri zaman istedikleri arkadaşlarıyla bu alanda serbestçe oyun oynamışlardır (Bkz. Görsel 3). Oynadıkları oyunlar daha önceden o alana yerleştirilen bir kamera ile kaydedilmiş ve çocukların oynadıkları oyunlarda anne, baba ve çocuklara atfettikleri roller bu kayıtlar üzerinden analiz edilerek çocukların kalıp yargılarındaki değişim hakkında çıkarımda bulunulmuştur. Çocukların bilgi düzeyinin yeniden tespit edilmesi aşamasında yalnızca 14. hafta verilerinden değil önceki haftalarda toplanan verilerden de faydalanılarak süreç içerisinde çocukların ifadelerinde ne tür değişikliklerin gerçekleştiğine bakılmıştır.

Görsel 3. Maket evde aile yaşantısı oyunu

Çalışma çocukların eserlerinden oluşan bir sergi ile bitirilmiştir. Sergi süresince araştırmanın yapıldığı sınıftaki çocuklar ailelerine ve anaokulunda bulunan diğer çocuklara yaptıkları sergiyi gezdirmişler, eleştirel eylem araştırmasının ilkelerine uygun olarak yapılan etkinliklerden öğrendikleri bilgileri insanlarla paylaşıp onlarda da farkındalık oluşturmak adına hem kendi ailelerine hem diğer sınıflardaki çocuklara sergiyi gezdirip öğrendikleri bilgileri kendi cümleleriyle anlatmışlardır. Çocukların sergi

gününde anlattıkları bilgiler de analiz edilerek çocukların toplumsal cinsiyet kalıp yargılarında ne tür değişikliklerin olduğu tespit edilmiştir.

3.Bulgular

Bu çalışma kapsamında katılımcılarla gerçekteştirilen etkinlikler gözlemlenerek elde edilen veriler çok yönlü etkileşim analizine tabi tutularak analiz edilmiştir. Önce video kayıtlarında yer alan öğrencilerin sözlü ifadeleri, jest ve mimikleri ve ses tonları; öğrencilerin hazırladıkları etkinlik dokümanlarında yer alan şekilsel ifadeler ve araştırmacı günlüğü verileri kodlanmıştır. Daha sonra birbirine yakın kodlar bir araya getirilerek çalışmanın alt problemlerine cevap verecek şekilde temalar oluşturulmuştur. Bu çalışmada iki alt problem üzerinde durulmuştur: Çocuklarda oluşmuş olan toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının tespiti ve çocuklarla gerçekteştirilen eleştirel okuryazarlık etkinliklerinin çocuklarda oluşmuş olan bu kalıp yargıları kırmaya etkisi. Bu alt problemlere ilişkin bulgular aşağıda ayrı başlıklar halinde sunulmuştur.

3.1.Çocuklarda oluşmuş olan toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının tespiti

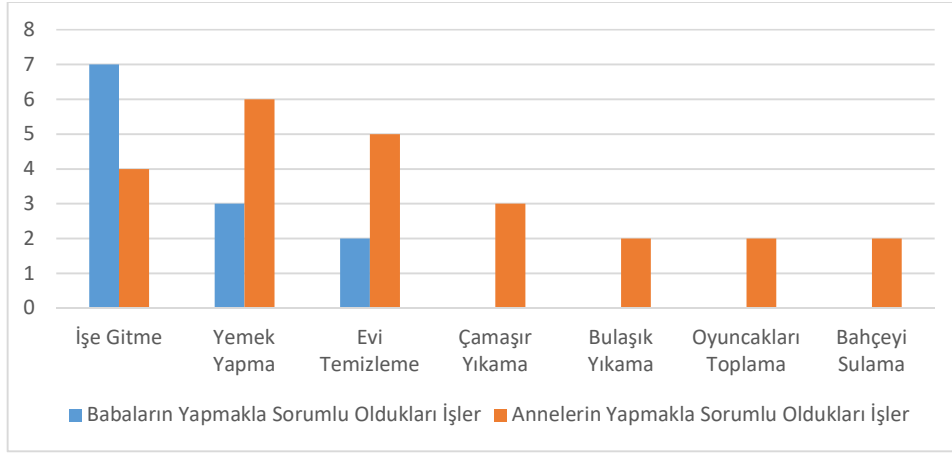
Çalışmanın birinci alt problemine ilişkin bulgulara ulaşmak amacıyla, çalışmanın üçüncü haftasında, henüz eleştirel okuryazarlık etkinliklerine geçilmeden önce çocukların ön bilgi tespitinde sorulara verdikleri cevaplar, etkinlikler esnasında çekilen kamera kayıtları, çocukların etkinlik dokümanları (çocukların çizdikleri resimler, afişler, kartlar, vb.) ve araştırmacı günlüğünde yer alan notlar analiz edilerek çocuklarda var olan toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ortaya çıkarılmıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi bu makale birinci yazarın tez çalışmasının bir parçasıdır. Tez çalışması kapsamında, çocukların toplumsal cinsiyet kalıp yargıları beş tema altında toplanmış olsa da kelime sınırı sebebiyle bu makalede şu iki tema ele alınacaktır:

- 1) Çocukların erkeklerin ve kadınların yapmakla sorumlu oldukları işlere dair algılarında toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının rolü,
- 2) Çocukların erkeklerin ve kadınların yapabilecekleri mesleklere dair algılarında toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının rolü.

3.1.1.Çocukların erkeklerin ve kadınların yapmakla sorumlu oldukları işlere dair algılarında toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının rolü

Erkek ve kadınların ev içi ve dışı sorumluluklarına dair çocuklarda oluşmuş olan kalıp yargılar hem çocuklarla bire bir gerçekteştirilen ön bilgi testinde çocukların sorulara verdikleri cevaplar, hem çocukların kadın ve erkeklerin ev içi ve dışı sorumluluklarını çizdikleri resimler hem de sınıf içinde gerçekteşen diyaloglar analiz edilerek tespit edilmiştir.

Çocuklarla çalışmanın başlangıcında bire bir gerçekteştirilen ön bilgi testlerinde soruların anne ve babaların yapmakla sorumlu oldukları işlere ilişkin soruların çocukların verdikleri cevaplar incelenerek aşağıdaki grafik (Bkz. Grafik 1) oluşturulmuştur.

Grafik 1. Çocuklara göre anne ve babaların yapmakla sorumlu oldukları işler

Çalışmaya katılan 10 çocuktan 7 tanesi babalarının işe gitmekle sorumlu olduğunu ifade ederken 4 tanesi annelerinin işe gitmekle sorumlu olduğunu belirtmiştir. 4 tanesinin yemek yapma işini sadece annelerin sorumluluğu olarak gördüğü 2 tanesinin bu işi hem annelerin hem de babaların sorumluluğu olarak gördüğü, 1 çocuğun da yemek yapma işini sadece babaların sorumluluğu olarak gördüğü anlaşılmıştır. Yine bu 10 çocuktan 3 tanesinin evi temizleme işini sadece annelerin sorumluluğu olarak ifade ettiği, 2 çocuğun da hem anne hem de babaların sorumluluğu olarak ifade ettiği görülmüştür. Çamaşır yıkama, bulaşık yıkama, oyuncakları toplama ve bahçeyi sulama gibi işler yine anne sorumlulukları arasında ifade edilirken çocukların bu işlerde babaların sorumluluğu olduğuna dair bir ifadede bulunmadıkları tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra bazı çocukların babaların yaptığı işler arasında sıraladığı çeşitli ifadeler bir sorumluluk olarak nitelendirilmediği için grafiğe dahil edilmemiştir:

Araştırmacı: Babanın sorumlu olduğu işler nelerdir?

Eren: Yemek yiyor, ellerini yıkıyor, televizyona bakıyor, oturuyor. İşe gidiyor.

Nihal: TV izliyor.

Pusat: Uyumak ve TV izlemek

Mustafa: İşe gidiyor.

Erdinç: Onun evde işi yok.

Çocuklara babalarının sorumlu oldukları işler sorulduğunda çocukların TV seyretmek, oturmak, uyumak, yemek yemek gibi ifadeleri sıraladığı görülmektedir. Bunun yanı sıra bir çocuğun babaların daha çok dışarıda çalıştığını vurgulamak üzere “Onun evde işi yok.” ifadesini kullandığı dikkat çekmektedir. Bu bulguya paralel olarak, çalışmanın ilk haftalarında çocuklarla gerçekleştirilen çember vakti sohbetlerinde yer alan ifadelerde de çocukların erkek ve kadınların ev içi ve dışı sorumluluklarına ilişkin kalıp yargılarının oluştuğu görülmektedir:

Araştırmacı: Çocuklar, kadınlar neler yapar, erkekler neler yapar?

Egemen: Kızlar evde yemek hazırlar, erkekler de işe gider para kazanır o yüzden kızlar pilot olamaz.

Araştırmacı: Kızlar evde hep yemek mi yapıyor?

Egemen: Hayır. Bir de ütü yapıyor.

Diğer Çocuklar: Evet, ütü... [Çember vakti Sohbeti, 07.12.2021]

Çember vakti sohbetinde Egemen ile araştırmacı arasında geçen diyalogda, Egemen'in annesi çalışıyor olmasına rağmen erkeklerin dışarıda çalışıp para kazanma işinden sorumlu olduğunu, kadınların da evde yemek hazırlamak ve ütü yapmak gibi işlerden sorumlu olduklarını ifade ettiği, sınıf arkadaşlarının da bu düşünceyi destekledikleri görülmektedir.

Görsel 4. Çocukların anne ve babaların rollerine ilişkin çizdikleri resimler

Çocukların çalışmanın ilk haftalarında çizdikleri resimler incelendiğinde de çocukların daha önce kendileriyle gerçekleştirilen ön testteki sorulara verdikleri cevaplarla tutarlı bir şekilde anne ve baba rollerini resmettikleri görülmüştür (Bkz. Görsel 4).

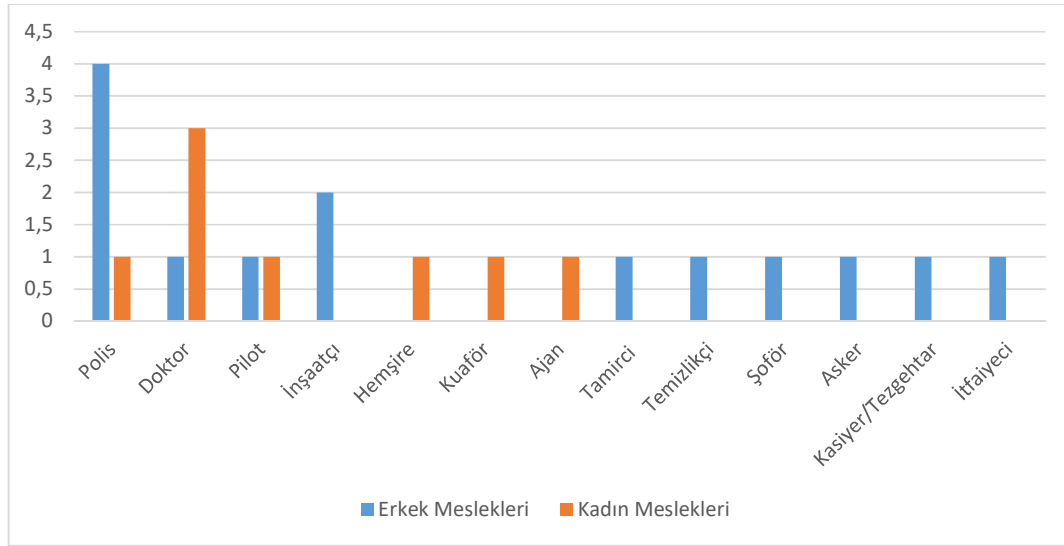
Çocuklar resimlerini tamamladıktan sonra, resimde ne çizdiği tek tek çocuklara sorularak resmin üzerine not edilmiştir. Yukarıdaki resimlerde görüleceği üzere; çocukların annelerini genellikle yemek pişirirken, bulaşık yıkarken ve iş yaparken resmettikleri; babalarını ise işe giderken, televizyon izlerken ya da uyurken resmettikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra serbest oyun vaktinde oyun oynarlarken erkek çocukların toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına göre kadın rolleri kabul edilen "yemek yapma" ve "temizlik yapma" gibi rolleri kabul etmedikleri gözlemlenmiş ve araştırmacı günlüğüne not edilmiştir.

3.1.2.Çocukların erkeklerin ve kadınların yapabilecekleri mesleklere dair algılarında toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının rolü

Erkek ve kadınların hangi meslekleri yapabileceğine dair çocuklarda oluşmuş olan kalıp yargılar hem çocuklarla bire bir gerçekleştirilen ön bilgi testinde çocukların sorulara verdikleri cevaplar hem de çocukların bir etkinlik kapsamında ileride yapmak istedikleri mesleğe ilişkin çizdikleri resimler analiz edilerek tespit edilmiştir.

Çocuklarla çalışmanın başlangıcında bire bir gerçekleştirilen ön bilgi testlerinde sorulan "Kızlar hangi meslekleri seçer, erkekler hangi meslekleri seçer?" sorusuna çocukların verdikleri cevaplar incelenerek aşağıdaki grafik (Bkz. Grafik 2) oluşturulmuştur.

Grafik 2. Çocuklara göre erkek ve kadın meslekleri

Grafik incelendiğinde, çalışmaya katılan 10 çocuktan 4 tanesinin polislik mesleğini erkeklerle 1 tanesinin kadınlarla ilişkilendirdiği, buna karşılık çocuklardan 3 tanesinin doktorluk mesleğini kadınlarla ve 1 tanesinin de erkeklerle ilişkilendirdiği görülmektedir. Pilotluk mesleği ise 1 çocuk tarafından kadınlarla 1 çocuk tarafından da erkeklerle ilişkilendirilmiştir. Yine tablodan anlaşılmaktadır ki hemşirelik, kuaförlük ve ajanlık (istihbarat görevliliği) gibi meslekler kadınlarla ilişkilendirilmiştir. Buna karşılık olarak tamircilik, temizlikçilik, şoförlük, askerlik, kasiyerlik/tezgahtarlık ve itfaiyecilik gibi meslekler de çocuklar tarafından erkeklerle ilişkilendirilmiştir. Tablodan anlaşılmaktadır ki erkekler 10 farklı meslek dalı ile ilişkilendirilirken kadınlar 6 meslek dalı ile ilişkilendirilmiştir.

Çocuklarla gerçekleştirilen bir etkinlikte ileride ne olmak istediklerini çizmeleri istenmiş, daha sonra çocuklara çizdikleri resimler anlatılarak etkinlik kağıtlarının üzerine not edilmiştir (Bkz. Resim 2).

Görsel 5. Çocukların büyüünce yapmak istedikleri mesleklere ilişkin çizdikleri resimler

Çocukların çizdikleri resimler analiz edildiğinde, çalışmaya katılan 7 erkek çocuktan 3 tanesinin polis, 3 tanesinin inşaatçı, 2 tanesinin asker, 1 tanesinin mühendis ve 1 tanesinin de pilot olmak istediği görülmüştür (birden fazla meslek seçen çocuklar bulunmaktadır). Çalışmaya katılan 3 kız çocuktan 1

tanesinin doktor, 1 tanesinin öğretmen, diğersinin de terzi olmak istediğı anlaşılmıştır. Çocukların ileride yapmak istedikleri meslekle ilgili seçimlerinin toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla paralellik gösterdiği anlaşılmıştır.

3.2. Çocuklarla gerçekleştirilen eleştirel okuryazarlık etkinliklerinin çocuklarda oluşmuş olan toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını kırmaya etkisi

Çalışmanın ikinci alt problemine ilişkin bulgular ortaya koyulurken, çalışmanın 4. haftasından itibaren 10 hafta süreyle “Çeşitli Mesleklere İlişkin Biyografik Hikayelerle Eleştirel Okuryazarlık Etkinlikleri” gerçekleştirilirken toplanan veriler, sonrasında çocukların bilgi düzeyinin yeniden tespiti sırasında toplanan veriler ve çocukların yetişkinlerle ve akranlarla bilgi paylaşımı sırasında toplanan veriler kullanılmıştır. Bu bulgulara, kamera kayıtlarının yanı sıra öğrenci etkinlik dokümanları (çocukların çizdikleri resimler, afişler, kartlar, vb.), araştırmacı günlüğü, ses kayıtları, fotoğraflar, öğretmenle gerçekleştirilen mülakat, öğrenme duvarındaki hem öğrencilerin çizdikleri resimler hem de biyografilerle ilgili resimler ve uygulama sürecinde ve sonrasında ortaya çıkan ürünlerin çok yönlü etkileşim analizi sonucunda ulaşılmıştır. Bu kısımda, çocukların kalıp yargı tespitleri yapıldıktan sonra biyografik hikayeler kullanılarak gerçekleştirilen eleştirel okuryazarlık etkinliklerinin çocuklarda kalıplaşmış olan toplumsal cinsiyet rollerinin kırılmasına nasıl etki ettiğini ortaya koymak amacıyla birinci alt problem kapsamına tespit edilen bulgular tekrar ele alınarak bulgular arasında bir karşılaştırma yapılmıştır.

3.2.1. Çocukların erkeklerin ve kadınların sorumlu oldukları işlere dair algılarındaki değışim

Çocuklarla biyografik hikayeler okunarak gerçekleştirilen eleştirel okuryazarlık etkinliklerinde, her hafta seçilen bir meslek dalında başarı göstermiş bir kadın ve bir erkeğın hikayeleştirilmiş biyografisi çocuklarla okunmuş, biyografisi okunan kişinin görselleri, elde ettikleri başarılarla ve ortaya koydukları eserlere ilişkin görseller ve videolar da çocuklarla etkileşimli olarak incelenmiş ve çocukların konu üzerine düşünmeleri sağlanmıştır. Her hafta farklı bir meslekte başarılı olmuş bir kadın ve bir erkeğın hikayeleştirilmiş biyografisini incelemek, o kişilerin yaptıkları mesleğın ne olduğunu ve o kişilerin bu meslekte nasıl başarılı olduklarını öğrenmek, o kişilerin ortaya koydukları eserler hakkında bilgi edinmek ve dış görünüşlerinin nasıl olduğunu incelemek çocuklarda oluşmuş olan toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının kırılmasına yardımcı olmuştur. Etkinliklerden sonra ev içinde ve dışında kadın ve erkeklerin sorumluluk paylaşabileceğı bilinci çocuklarda oluşmaya başlamıştır.

Örneğın, 22.12.2021 tarihinde ikinci yazarın okulu ziyaret ederek çocuklarla gerçekleştirdiğı sohbet esnasında kadın ve erkeklerin sorumlulukları hakkında araştırmacı ile çocuklar arasında şu diyalog geçmiştir:

Araştırmacı: *Bir dakika bir şey soracağım evde en çok bebeklerle kim ilgileniyor?*

Özlem: *Anneler. Ben buldum, ben biliyorum.*

Erdinç: *Abim.*

Araştırmacı: *Sizinle bir şey paylaşmak istiyorum ben biraz önce size bir tane çocuğım olduğu söylemiştim hatırladınız mı?*

Tüm Sınıf: *Evettt.*

Araştırmacı: *Şimdi onunla ilgili bir şey söyleyeceğım. Benim oğlum çok küçükken daha minicik bir bebekken ben babası olarak onu ayağımda sallayarak uyutmayı çok seviyordum. Dandini*

dandini dastana [Ezgili bir şekilde söyler.] Böyle böyle ona ninniler söylüyordum [Çocuklar gülerler.] O da böyle uyumayı çok seviyordu. Kimleri babası uyutuyor?

Özlem: Ben [El kaldırır.]

Yağız: Benim babam uyutmayı sevmiyor.

Erkan: Benim de.

Pusat: Benim de.

Araştırmacı: Peki babanız sizi gezmeye götürüyor mu?

Tüm Sınıf: Eeveettt.

Araştırmacı: Peki bir şey söyleyeceğim. Sizce çocuklarla ilgilenmek sadece annenin işi midir, yoksa anneye babanın işi midir?

Tüm Sınıf: Anneye babanın.

Pusat: Annenin.

Araştırmacı: İkisinin işidir diyenler? [Pusat hariç diğer çocuklar parmaklarını kaldırılar.]

Yağız: Babanın ve annenin.

Araştırmacı: Her ikisinin de değil mi, herkes öyle diyor. Her ikisinin de ilgilenmesi gerekir. Peki yemekleri yapmak evde kimin işi?

Nihal: Anne.

Diğer Çocuklar: İkisinin de.

Kaan: İkisi de.

Erkan: Anneye baba.

Özlem: Anne ve baba.

Yağız: İkisi de.

Kaan: İkisi de birlikte kahvaltıyı hazırlıyorlar, ikisi de kahvaltı ediyorlar.

Araştırmacı: Çamaşırları kim yıkar evde peki?

Tüm Sınıf: Anne ve baba.

Yukarıdaki diyalog incelendiğinde çocuklarda ev içi sorumlulukların anne ve baba tarafından paylaşılabilmesine ilişkin algının oluşmaya başladığı görülmektedir. Çalışmanın sonunda çocukların ev içi sorumluluk paylaşımına ilişkin algılarının oynadıkları oyunlara da yansıdığı görülmektedir. Çalışmanın sonunda çocukların bilgi düzeyinin yeniden tespiti için evin bölümlerini içeren bir ev maketi ve anne, baba, kız çocuk ve erkek çocuktan oluşan kuklalar hazırlanarak sınıfın bir köşesine bırakılmıştır. Serbest oyun saatinde çocukların istedikleri arkadaşlarıyla burada oyun oynamasına müsaade edilmiştir. Birinci alt probleme ilişkin bulgularda ifade edildiği gibi çalışmanın ilk haftalarında çocuklar oyun oynarken toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına göre karşı cinse atfedilen rolleri üstlenmemiş, oyuncakları bile cinsiyete göre ayırmışlardır. Ancak çalışmanın sonuna gelindiğinde, ev maketi ve kuklaların yer aldığı alana giden çocuklar karşı cinse ait kuklalarla da oynamaktan (erkek çocuklar anne ve kız çocuk; kız çocuklar da baba ve erkek çocuk) çekinmemiş (Bkz. Görsel 6) ve kuklalara toplumsal cinsiyet kalıp yargılarından bağımsız bir şekilde ev içi sorumlulukları yüklemişlerdir:

Görsel 6. Serbest oyun vaktinde erkek çocukların anne ve kız çocuk kuklalarıyla oynaması

Kaan: [Elinde baba ve erkek çocuk kuklaları tutarak...] Baba ben çok acıktım.

Mete: [Elindeki kız çocuk kuklasını oturma odası resmi üzerine koyar.] Ben de koltukta oturacam. [Elindeki anne kuklasını Kaan'ın elindeki baba kuklasına doğru döndürerek] Aaa. Ben de yemek yapıyorum eşimle.

Kaan: Ben de yapçam [Elindeki erkek çocuk kuklasını yana bırakır.]

Mete: [Kaan'ın yana bıraktığı erkek çocuk kuklasını alır ve oturma odasına götürür.] Ben de burada oturayım televizyonumu açayım. İşte televizyonu açtık. Yee yeee.

Kaan: [Her ikisi de ellerindeki anne ve baba kuklalarını hareket ettirerek...] Biz de yemek yapıyoruz.

Mete: Şşşş. Yemek yaptık çocuklarımıza.

Kaan: [Erkek çocuk kuklasını eline alır.] Aaaahhh. Ama biraz daha izleseydik baba...

Mete: Evet [Kız çocuk kuklasını oynatır.]

Kaan: [Baba kuklası erkek çocuk kuklasına dönmüş halde...] Yemek yoksa televizyon da yok.

Mete: [Kız çocuk kuklasını oynatarak...] Yaaa... Tamam [Anne kuklası kız çocuk kuklasını döver gibi yapar.] Aaaa. Beni niye dövüyorsun?

Kaan: [Mete'nin elindeki anne ve kız çocuk kuklasını alarak, kendi elindeki baba ve erkek çocuk kukla ile birlikte mutfak resminin üzerine koyar.] Yam yam yam yam. Çok güzeldi yemek. Ben yatağıma gitçem [Baba kuklasını ebeveyn yatak resminin üstüne, çocuk kuklasını çocuk yatak resminin üstüne koyar.]

Mete: Ben de yatağıma gitçem [Anne kuklasını ebeveyn yatak resminin üstüne, çocuk kuklasını çocuk yatak resminin üstüne koyar.]

Kaan: Pışşş... Horrrr... Pışşş... Sabah oldu. [Baba ve erkek çocuk kuklalarını eline alır. Anne ve kız çocuk kuklalarını Mete'nin eline verir.]

Mete: Ben de uyandım.

Kaan: [Erkek çocuk kuklasını oturma odası resmindeki televizyonun önüne bırakır, baba kuklasını mutfak resminin üzerinde oynatır gibi hareket ettirerek...] Sabah yemeğini yapçam.

Mete: [Kız çocuk kuklasını oturma odası resmindeki televizyonun önüne bırakır, anne kuklasını mutfak resminin üzerinde Kaan'ın elindeki baba kuklasının yanına getirerek oynatır gibi hareket ettirerek...] Ben de televizyon izliyorum.

Kaan: Ben de [Oturma odası resmi üzerindeki kız ve erkek çocuk kuklalarını alarak mutfak resmi üzerine bırakır, öbür elinde baba kuklasını hareket ettirerek...] Hadi yiyelim. Hadi gelin çocuklar.

Mete: [Anne kuklasını da mutfak resminin üzerine getirerek yemek yiyormuş gibi sesler çıkarır.] Yam yam yam yam.

Araştırmacı: Yemeği kim hazırladı?

Kaan: Hepimiz hazırladık.

Araştırmacı: Hıu. Bulaşıkları kim yıkayacak?

Kaan: [Bir elinde anne kuklası, bir elinde baba kuklası mutfak resminin üzerinde...] Bulaşıkları biz yıkıcaz.

Kaan: [Kaan Mete'nin elinde kuklaları alarak oturma odasındaki televizyonun önüne koyar.] Bunlar da televizyon izliyorlarmış ama kavga etmiyorlarmış [Anne ve baba kuklasını birlikte mutfak resminin üzerinde bulaşık yıkarmış gibi hareket ettirmeye devam eder.]

İki erkek çocuk arasında geçen diyalogda, çocukların oyun alanına giderek istedikleri kuklaları ellerine alıp anne, baba, kız çocuk ve erkek çocuk rollerini canlandırdıkları görülmektedir. Diyalogda erkek çocuğun acıktığını babasına söylediği, babanın yemek yapmaya başladığı ve annenin de sonradan mutfığa giderek babaya yardım ettiği görülmektedir. Hep birlikte yemek yedikten sonra uyuyup uyanırlar ve yine baba karakteri mutfığa giderek kahvaltı hazırlamaya başlar. Anne karakteri de mutfığa giderek baba kahvaltı hazırlarken televizyon seyrederek. Daha sonra çocukları da çağırıp kahvaltı ederler. Akşam yemeğini anne ve baba birlikte hazırlamış, kahvaltıyı baba hazırlamış, bulaşıkları da anne ve baba birlikte yıkamışlardır. Farklı çocukların oynadıkları oyunlar analiz edildiğinde de benzer diyaloglar görülmüştür.

Özlem ve Berrin de kuklalarla oynarken yemeği babaya ve erkek çocuğa hazırlatmışlardır. Eren ve Mustafa kuklalarla oynarken de yemeği babanın hazırladığı annenin odada dinlendiği görülmüştür. Çocuk yemek hazırlayan babaya "Annem hasta mı bugün?" sorusunu sorduğunda "Hayır, odasında uyuyor. Ben yemek pişiriyorum." cevabını almıştır. Çalışmanın başında Eren'e babanın ev içi sorumlulukları sorulduğunda, "Yemek yemek, televizyon seyretmek ve oturmak." cevabını vermiştir. Mustafa'ya da anne ve baba rollerine ilişkin çizdiği resmi anlatması istendiğinde anneyi yemek yaparken babayı da işe giderken resmettiği görülmüştür. Çalışmanın sonuna gelindiğinde çocuklarda bu algının kırıldığı ve anne ve babaya toplumsal cinsiyet kalıp yargılarından bağımsız bir şekilde ev içi sorumluluklar dağıttıkları bulgusuna ulaşılmıştır.

3.2.2.Çocukların erkeklerin ve kadınların yapabilecekleri mesleklere dair algılarındaki değişim

Her hafta farklı bir meslekte başarılı olmuş bir kadın ve bir erkeğin hikayeleştirilmiş biyografisi ve çeşitli medya öğeleri kullanılarak sınıfta uygulanan eleştirel okuryazarlık etkinlikleri sonucunda, çocuklarda hem kadınların hem de erkeklerin birçok farklı mesleği başarılı bir şekilde icra edebilecekleri bilinci oluşmaya başlamıştır.

07.12.2021 tarihinde, çalışmanın tam ortalarına gelindiğinde 5. meslek grubu olarak pilotluk ele alınmış ve kadın pilot olarak Sabiha Gökçen tanıtılmıştır. Sabiha Gökçen'in hem pilot hem de asker olması çocukları etkilemiştir:

Araştırmacı: Evet bugün pilotu öğrendik değil mi? Pilotlar kadın mı oluyordu erkek mi oluyordu?

Kaan: Erkek

Nihal: Erkek ve kız

Pusat: Pilotlar kız olmaz.

Özlem: Öğretmenim bir şey diyebilir miyim, ben bir tane çizgi film izlemiştim onda kızlar uçak sürermiş.

Araştırmacı: Bak diyor ki Özlem, ben bir tane çizgi film izlemiştim onda kızlar uçak sürermiş diyor.

Pusat: [Özlem'e doğru alaycı bir ses tonuyla...] Kızlar uçak süremez ki...

Araştırmacı: Neden süremez Pusat? [Pusat cevap vermez.]

Berrin: Öğretmenim bir şey söylicem.

Araştırmacı: Evet sen söyle Berrin, kızlar uçak süremez mi Berrin?

Berrin: Sürebilir. Öğretmenim ben bir tane çizgi film izlemiştim onda kızlar uçak sürüyordu [Berrin de Özlem'in söylediğini tekrar eder.]

Egemen: Öğretmenim ben de bir şey söylicem.

Araştırmacı: Evet Egemen.

Egemen: Kızlar yemek hazırlaması için.

Araştırmacı: Hıhı.

Egemen: Erkekler de işe gitmesi için, eee pilot olmak için.

Araştırmacı: Hıhı

Egemen: Para kazanıp yemek alıyorlar.

Araştırmacı: O zaman kızlar evde yemek hazırlar, erkekler de işe gider o yüzden kızlar pilot olamazlar mı diyorsun?

Egemen: Evet.

Araştırmacı: Tamam. Bakalım şimdi... [Çocuklar etkileşimli tahtanın karşısına sandalyelerini çekip otururlar, araştırmacı etkileşimli tahtadan Sabiha Gökçen'i tanıtan animasyonu açar. Çocuklar animasyonu bir süre seyrettikten sonra araştırmacı videoyu duraklatıp Sabiha Gökçen'i göstererek...] Hani kızlar pilot olamaz demiştiniz ya bu kız mı, erkek mi?

Kaan: Kız pilot bu.

Pusat: Erkek.

Nihal: Kız.

Egemen: Kızlar sürebiliyormuş.

Erdinç: Ben sürebilir demiştim. Öğretmenim ben sürebiliyor demiştim, sürebiliyormuş.

Kaan: Hayalim gerçek oldu

Araştırmacı: Hayalın neydi? [Kaan bu soruya cevap vermez. tüm sınıfa dönüp Sabiha Gökçen'i işaret ederek...] Bu kız mı erkek mi sizce?

Tüm Çocuklar: Kız.

Araştırmacı: Sabiha Gökçen. Bu Türkiye'deki ilk kadın pilotlarımızdan.

Kaan: Oley. Demiştin ben size [Araştırmacı videoyu tekrar çalıştırır.]

Pusat: Kızlar uçamaz.

Araştırmacı: [Videoyu durdurur.] Pusat'ım neden gerçekte kızların uçamayacağını söylüyorsun?

Pusat: [O sırada videoda Sabiha Gökçen'in asker olduğu söylenmiştir.] Gerçekte kızlar asker olamaz...

Araştırmacı: Bakalım bakalım olmuş mu? [Araştırmacı videoyu tekrar çalıştırır.]

Yağız: Gerçekte kızlar asker olur.

Pusat: Olamaz.

Araştırmacı: Olur mu olamaz mı?

Diğer Çocuklar: Olur.

Araştırmacı: Kızlar asker olur diyenler parmak kaldırsın? [Pusat hariç çocukların hepsi parmak kaldırır.] Pusat sen neden olamayacağına inanıyorsun?

Pusat: Olamaz.

Araştırmacı: Peki, olur diyenler neden inaniyorsunuz kızların asker olacağına?

Yağız: Gördüm.

Araştırmacı: Pusat bak Yağız ben gördüm diyor.

Özlem: Ben de gördüm. [Pusat sessiz kalır ancak hala kadınların asker olabileceğini kabul etmez.]

Diyaloğun ilk kısımlarında çalışmaya katılan kızların üçünün de pilotluk mesleğini kadınların da yapabileceğini ifade ettikleri ancak özellikle Pusat ve Egemen'i bu görüşe ikna edemedikleri görülmektedir. Egemen, görüşünü açıklarken toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına paralel olarak kadınların evde yemek hazırladığını, erkeklerin de pilotluk gibi işler yaparak para kazanıp eve yemek (malzeme) aldığını ifade etmiştir. Çocuklar animasyonu seyrettikten sonra Egemen kadınların da pilot olabileceğine ikna olmuş ancak Pusat ne kadınların gerçekte pilot olabileceğine ne de asker olabileceğine ikna olmamıştır. Bu dersten 15 gün sonra, 22.12.2021 tarihinde ikinci araştırmacı sınıfı ziyaret etmiş ve kadın ve erkeklerin hangi meslekleri yapabileceklerine ilişkin ikinci araştırmacı ile çocuklar arasında şöyle bir diyalog geçmiştir:

Araştırmacı: Soruyorum. [Özlem'i işaret ederek...] Sen büyüyünce ne olmak istiyorsun?

Özlem: Ben büyüyünce astronot olmak istiyorum.

Araştırmacı: Astronot olmak istiyorsun. Çok güzel. Alkış.

Berrin: Ben de istiyorum.

Araştırmacı: Sen de astronot olmak istiyorsun. [Çocuklar alkışlarlar.]

Mete: Ben de, ben de, uzay.

Araştırmacı: Uzayda ne yapacaksın?

Yağız: Ben uzayda taş toplayacam.

Araştırmacı: Aaaaa. O işi kimler yapar peki? Uzaya gidip taş toplayanlara biz ne diyoruz biliyor musun?

Özlem: Astronot.

Araştırmacı: [Yanyana oturan üç kıza dönerek...] Siz üçünüz de astronot mu olmak istiyorsunuz?

Nihal: Evet.

Araştırmacı: Tıpkı benim oğlum gibi. Peki. Sen ne olmak istiyorsun Egemen?

Yağız: Helikopter pilotu.

Araştırmacı: Ama sırayla soruyoruz, sırayla. Sizi dinleyemem o zaman.

Egemen: Ben futbolcu

Araştırmacı: Aaaa. Tamam. Tamam. Hiç kadın futbolcu görmedim ben. Herhalde hepsi erkek oluyordu.

Erdinç: Hayır, futbolcu gördük kadın.

Araştırmacı: Siz gördünüz mü?

Diğer Çocuklar: Eeveetttt.

Erkan: Daha yeni gördük.

Araştırmacı: Hem de bugün gördünüz. Hıu. [Çocuklar hep bir ağızdan konuşmaya başlarlar, onlara hitaben] Şşşş. Erkan Volvo mühendisi olmak istiyormuş.

Erkan: Çünkü babamın arabası Volvo.

Araştırmacı: Volvo Mühendisi ne yapar çocuklar?

Yağız: Araba.

Araştırmacı: Peki sizce kadınlar araba mühendisi olabilir mi?

Tüm Sınıf: Eveeett.

Araştırmacı: Sadece erkekler mi olur yoksa?

Nihal: Hayır. İkisi de

Diğer Çocuklar: Haaayurrrr

Erdinç: Hayurrr. Sadece erkek.

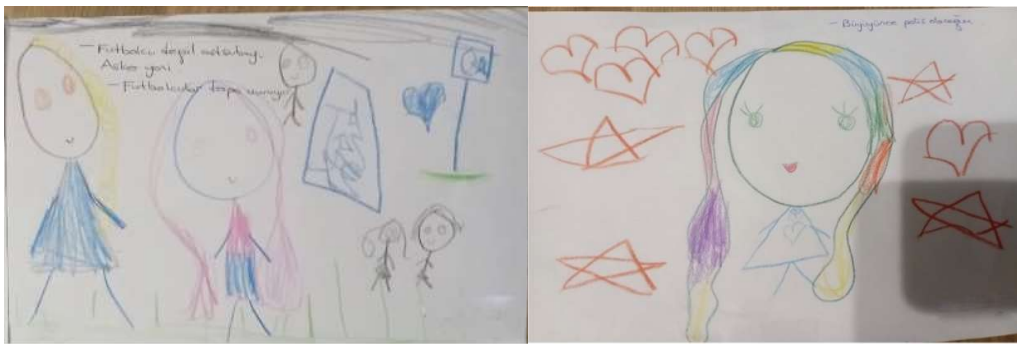
Araştırmacı: Hem kızlar yapabilir hem erkekler yapabilir diyenler?

Tüm Sınıf: [Tüm çocuklar sessizce parmaklarını kaldırılar.]

Araştırmacı: Ooooo, herkes kaldırıyor. Çok güzel. Tamam. Şimdi anlaşıldı. Demekki hem erkekler yapabiliyor hem de kızlar.

Yukarıda geçen diyalogda görüldüğü gibi günden güne farklı meslek gruplarında başarılı olan kadın ve erkeklerin hikayeleştirilmiş biyografilerini dinleyip videolarını seyreden çocuklarda toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına göre daha çok erkeklere atfedilen meslekleri kadınların da yapabileceği görüşü oluşmuştur. Bu örnekte futbolculuk ve mühendislik gibi daha çok erkeklere atfedilen meslekleri kadınların da yapabileceği bilincinin çocuklarda oluşmaya başladığı görülmektedir. Bunun yanı sıra çalışmanın başlarında çalışmaya katılan 3 kız çocuktan 1 tanesi doktorluk, 1 tanesi öğretmenlik, diğeri de terzilik mesleğini yapmak istediğini ifade etmişken yukarıda geçen diyalogda üçünün de astronot olmak istediklerini ifade ettikleri görülmüştür. Bu çocukların önceki haftalarda başarılı bir kadın astronotun hikayeleştirilmiş biyografisini inceledikleri için ondan etkilenerek büyüyünce astronot olmak istediklerini ifade ettikleri düşünülebilir. Ancak çocukların meslek tercihlerindeki değişim sınıfta ele alınan meslek gruplarıyla sınırlı değildir.

Birinci alt probleme ilişkin bulgularda belirtildiği gibi çalışmaya katılan kız çocuklardan Nihal, çalışmanın ilk haftalarında büyüyünce öğretmen olmak istediğini ifade etmiştir. Kadınların öğretmen olması toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla uyumludur. İleride yapacağı meslekle alakalı sık sık fikir değiştiren Nihal'in yukarıda astronot olmak istediğini ifade ettiği diyalogdan iki gün önce resim çizme etkinliği yapılırken bir astsubay resmi çizerek büyüyünce astsubay olmak istediğini, diyalogdan birkaç hafta sonra da polis resmi çizerek büyüyünce polis olmak istediğini ifade ettiği görülmektedir (Bkz. Görsel 7).

Görsel 7. Nihal'in yapmak istediği meslekle ilgili çizdiği resimler

Ne askerlik ne de polislik meslekleri çalışma kapsamında ele alınan meslekler arasında olmamasına rağmen toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına göre daha çok erkeklere atfedilen bu mesleklerin çalışmayla birlikte kız çocuklar tarafından da tercih edilmeye başlandığı anlaşılmıştır.

4. Tartışma ve sonuç

Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin geleneksel anlayış her toplumda o toplumun kültürel ve tarihi normlarına derinlemesine kök salmıştır. Ancak günümüz dünyasının normları yakalanamadığı takdirde, bu geleneksel tutum toplumda cinsiyet ayrımcılığına ve kadın haklarının kısıtlanmasına yol açabilir (Tran ve Olshan, 2022). Yapılan araştırmalar, genç nesillerin kendilerini bu geleneksel toplumsal cinsiyet kalıplarından ayırmaya başladıklarını ve toplumsal cinsiyet eşitliğine daha açık olduklarını ortaya koymaktadır (Eccles ve ark., 1990). Toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve cinsiyet ayrımcılığını azaltmak için toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının kırılması önem arz etmektedir (Tran ve Olshan, 2022). Bu da ancak çocukların ailesi dışında en uzun vakit geçirip sosyalleştikleri yer olan okullarda okulöncesi dönemden itibaren toplumsal cinsiyet konusunun ele alınmasıyla mümkündür.

60-72 ay yaş grubunda bulunan çocuklarla gerçekleştirilen bu çalışmada öncelikle kadın ve erkeklerin yapmakla sorumlu oldukları işler ve kadın ve erkeklerin yapabilecekleri meslekler üzerine çocuklarda yerleşmiş olan toplumsal cinsiyet kalıp yargıları tespit edilmiştir. Çalışmanın bulgularına bakıldığında, çalışmaya katılan 10 çocuğa babaların yapmakla sorumlu oldukları işler sorulduğunda çocuklardan 7 tanesinin babaların işe gitme sorumluluğu olduğunu, 3 tanesinin babaların yemek yapma, 2 tanesinin de babaların evi temizleme sorumluluğunun olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Aynı çocuklara annelerin yapmakla sorumlu oldukları işler sorulduğunda, çocuklardan 6 tanesinin annelerin yemek yapmakla, 5 tanesinin annelerin evi temizlemekle, 4 tanesinin annelerin işe gitmekle, 3 tanesinin annelerin çamaşır yıkamakla, 2'ser tanesinin de annelerin bulaşık yıkamak, oyuncak toplamak ve bahçeyi sulamakla sorumlu olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. TÜİK (2021)'in Türkiye Aile Yapısı Araştırmasına göre Türkiye'deki aile yapısında kadınların çocuk bakımı, çamaşır ve bulaşık yıkama, ütü yapma, yemek yapma ve evin günlük toplanması ve temizlenmesi işlerini üstlendikleri görülmektedir. Çalışmanın hemen başında çocukların verdiği bu cevaplar, çocukların toplumda geleneksel olarak var olan – erkeklerin daha çok dışarıda çalışıp para kazanma, kadınların ise evdeki sorumlulukları yerine getirme (Vatandaş, 2007) – toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını bu yaşta edindiklerini göstermektedir.

Çocukların erkek ve kadınların yapabilecekleri meslekler nelerdir sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında yine toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla tutarlı cevaplar verdikleri görülmüştür. Erkeklerin yapabilecekleri mesleklerde polislik ve inşaatçılık meslekleri ön plana çıkmıştır. Çocuklara ileride olmak yapmak istedikleri meslek sorulduğunda, çalışmaya katılan 7 erkek çocuktan 3 tanesi ileride polis olmak istediğini, 3 tanesi inşaatçı olmak istediğini, 2 tanesi asker olmak istediğini, 1 tanesi mühendis ve 1 tanesi de pilot olmak istediğini ifade etmiştir (birden fazla meslek seçen çocuklar olmuştur). Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına göre bu sayılan mesleklerden mühendislik mesleği hem kadınlara hem de erkeklere atfedilen bir meslek iken diğer meslekler erkeklere atfedilen meslekler arasındadır (Vatandaş, 2007). Bunun yanı sıra, çocukların verdiği cevaplarda, kadınların yapabilecekleri meslekler arasında doktorluk mesleği ön plana çıkmıştır. Çalışmaya katılan 3 kız öğrenciden 1 tanesi ileride doktor olmak istediği, 1 tanesi öğretmen olmak istediğini, diğeri de terzi olmak istediğini ifade etmiştir. Bu mesleklerden de doktorluk mesleği toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına göre her iki cinsiyetin de yapabileceği bir meslek iken (Vatandaş, 2007) öğretmenlik daha çok kadınlara atfedilen bir meslektir (Erginer ve Saklan, 2020).

Çalışmanın ikinci alt probleminde ise eleştirel okuryazarlık etkinliklerinin çocuklarda var olduğu tespit edilen bu toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını nasıl etkilediği ele alınmıştır. Çalışma süresince çocuklarla gerçekleştirilen etkileşimli olarak hikayeleştirilmiş biyografileri okuma; sesli düşünme, sorgulama,

devamını tahmin etme gibi etkinliklerle görselleri ve videoları eleştirel gözle analiz etme gibi eleştirel okuryazarlık etkinliklerin ardından çocuklarda halihazırda var olan toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının değişmeye başladığı görülmüştür. Anne ve babaların yapmakla sorumlu oldukları işlere bakıldığında, çocukların artık babaya da çocuk bakmak, temizlik yapmak ve yemek hazırlamak gibi sorumluluklar yüklemeye başladıkları görülmüştür. Çalışmanın başlangıcında babaların sorumluluğunu “Yemek yemek, televizyon seyretmek ve oturmak” olarak tanımlayan bir çocuğun çalışmanın sonunda arkadaşıyla oynadığı evcilik oyununda baba ve erkek kardeşe akşam yemeği hazırlattığı, anneyi de bu sırada dinlendirdiğı görülmüştür. Çocuklar çalışmanın sonuna gelindiğinde toplumsal cinsiyet kalıp yargılarından bağımsız olarak ev içi rolleri erkekler ve kadınlar arasında dağıtabilmişlerdir. Eleştirel okuryazarlık etkinlikleriyle kendi dünyalarına da eleştirel gözle bakabilmeyi öğrenen çocuklar kendi çevrelerinde gördükleri cinsiyet farkı, ekonomik güç, etnik köken farkı gibi durumlardan kaynaklanan sosyal adaletsizlikleri de fark edebilmekte ve çözüm önerileri geliştirebilmektedirler (Lewison, Leland, Harste, 2014). Bu çalışmada da hem ev içinde hem de ev dışında annelerin üzerine çok yük bindiğini fark eden çocuklar bir bakıma adaleti sağlamak adına yapılması gereken sorumlulukları anne ve baba arasında paylaştırmaya başlamışlardır.

Yine çocuklarla gerçeğleştirilen eleştirel okuryazarlık etkinliklerinin ardından çocuklarda kadınların ve erkeklerin birçok farklı mesleği icra edebileceği bilinci oluşmaya başlamıştır. Çalışmanın başlarında toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla paralel olarak öğretmen olmak istediğini (Erginer ve Saklan, 2020) ifade eden bir kız çocuğun, çalışmanın devamında çeşitli etkinliklerde toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına ters düşecek şekilde astronot, polis ya da asker olmak istediğini ifade ettiği görülmüştür. Yine çocuklar arasında geçen diyaloglarda pilotluk, futbolculuk, mühendislik gibi meslekleri kadınların da yapabileceğine ilişkin konuşmaların geçtiği görülmektedir. Bu bulgular, eleştirel okuryazarlık etkinliklerinin erken çocukluk eğitiminde toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve çocuklarda oluşmuş olan toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını kırmak için etkili bir araç olabileceğini göstermektedir. Okulöncesi çocuklarıyla gerçeğleştirilecek olan bu tür ampirik çalışmaların çocuklarda küçük yaşta toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı oluşturmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmada kullanılan öğrenme duvarının (Vasquez, 2004) sınıf etkinliklerinde öğrencilerin hazırladığı materyalleri ve araştırmacının hazırladığı görselleri içermesi ve öğrencilerin her zaman ulaşabileceği şekilde yerleştirilmiş olması sebebiyle çalışmanın aktif olarak devam etmediği zaman dilimlerinde de çocuklar tarafından incelenmiş ve bu şekilde çocukların etkinlikte öğrendikleri bilgileri daha sonra birbirleriyle tartışmalarına olanak sağlamıştır. Öğretmenlerin sınıfta bir öğrenme duvarı hazırlayarak bu alanı aktif kullanmasının çocukların konuyu öğrenmesini ve pekiştirmesini destekleyeceği düşünülmektedir.

Onları dinleyen, sakin, tutarlı, paylaşımcı, doğru rol model olabilecek bilinç düzeyine sahip yetişkinlerle bir arada olan çocuklar toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranan yetişkinlerle büyüyen yaşitlarına göre toplumsal cinsiyet rollerine uygun kalıplara daha esnek yaklaşmakta, bu kalıpları benimsemeye daha az yatkın olmaktadır (McHale, Crouter ve Tucker, 1999). Bu çalışmada da buna uygun olarak konuşmalar ve değerlendirmeler çember şeklinde oturarak yapılmış ve çemberdeki her çocuğun mutlaka konu hakkında fikrini belirtmesine özellikle dikkat edilmiştir. Bir çocuk toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını pekiştiren bir şey söylediğinde araştırmacı o kalıp yargılar hakkında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya olumlu katkı sağlayacak şekilde çocuklarla bu kalıp yargı hakkında konuşmaya ve değişmesini sağlamaya özellikle dikkat etmiştir. Öğretmenler de çocukların içinde bulunacakları ortamları oluştururken bu farkındalıkla hareket etmelidir.

Okul öncesi dönemde soyut düşünme henüz oluşmadığı, çocuklar yetişkinleri veya akranlarını model olarak öğrenmeye devam ettikleri için cinsel rol gelişimleri rol model aldıkları ebeveynleri, öğretmenleri ve akranlarından edindikleri kalıp yargılar ile gelişmekte ve pekişmektedir (Cook ve Cook, 2005). Öğretmen, yapacağı tüm etkinlikleri planlarken bunun farkındalığı ile hareket etmeli ve bu çalışmada da olduğu gibi kullandığı dil kalıplarını toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya destek olacak şekilde kullanmalıdır.

Bu araştırma baz alınarak erken çocukluk dönemindeki farkı yaş ve çevre grubundaki çocuklarla benzer çalışmalar gerçekleştirilebilir. Çalışmaya çocukların yanı sıra aileler de dahil edilerek daha kapsamlı araştırmalar yürütülebilir. Bu şekilde aileler de toplumsal cinsiyet konusunda bilinçlendirilmiş olur ve çocuğun evde karşılaşacağı ortam da okulda öğrendikleriyle tutarlı hale gelmiş olur.

Bu araştırma çocukların sınıf ortamında gerçekleştirilmiş ve çocukların okudukları kitapların, izledikleri filmlerin, çizgi filmlerin ve reklamların, dinledikleri şarkıların, oynadıkları oyunların, seçtikleri renklerin, içinde yaşadıkları sınıf ve okul kültürünün kodlarının onların toplumsal cinsiyet algıları oluşturmalarında ne kadar etkili olduğu konusunda araştırmacıya bir farkındalık kazandırmıştır. Buradan hareketle, bundan sonraki çalışmalarda araştırmacılar çocukların toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının sınıf ve okul kültürü kodlarına etkilerini araştırabilirler.

Kaynakça

- Aksoy, D. N. (2003). Eylem araştırması: Eğitimsel uygulamaları iyileştirme ve değiştirmede kullanılacak bir yöntem. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 36(36), 474-489. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/issue/10361/126837>
- Baran, G. (1995). Ankara'da bulunan çocuk yuvalarında kalan 7-11 yaş grubu çocuklarda cinsiyet rolleri ve cinsiyet özellikleri kalıp yargılarının gelişimi. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Bardakçı, Ş. ve Oğlak, S. (2022). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi ve Türkiye. *Toplumsal Politika Dergisi*, 3(1), 71-90. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tpd> E-ISSN: 2587-1412
- Bayramoğlu, L. (2015). Okulöncesi dönem çocuklarının cinsiyet rollerine ilişkin algılarının incelenmesi. [Yüksek lisans tezi]. Doğu Akdeniz Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü. <http://hdl.handle.net/11129/2840>
- Cook, J.L., ve Cook, G. (2005). *Child development principles and perspectives*. Pearson.
- Çetin, Ş.Ü. (2016). Okul öncesi eğitim programı ile bütünleştirilmiş aile destek eğitim rehberi'nde (OBADER) toplumsal cinsiyet eşitliği vurgusunun baba katılımı özelinde incelenmesi. *Current Research in Education*, 2(2), 61-83.
- Dökmen, Z. (2010). *Toplumsal cinsiyet: Sosyal psikolojik açıklamalar*. Remzi Kitabevi.
- Eccles, J.S., Jacobs, J.E., ve Harold, R.D. (1990). Gender role stereotypes, expectancy effects, and parents' socialization of gender differences. *Journal of Social Issues*, 46, 183-201. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1990.tb01929.x>
- Elgazzar, H. (2021). Geleceğe dönüş: Türkiye'de yeniden büyüme için kadın sermayesinden yararlanmak. Dünya Bankası Kadınlar, İş Hayatı ve Hukuk 2021 raporu. <https://blogs.worldbank.org/tr/europeandcentralasia/gelecege-donus-turkiyede-yeniden-buyume-icin-kadin-sermayesinden-yararlanmak>
- Erginer, A., ve Saklan, E. (2020). Öğretmenlik mesleğinin bir kadın mesleğine dönüşmesinin yaratabileceği sorunlara yönelik öğretmen adaylarının geliştirdikleri çözüm önerileri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 6(2), 363-393. <https://doi.org/10.47615/issej.840163>
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed* (Çev.: M. B. Ramos). Continuum.

- Fulcher, M., Sutfin, E., ve Patterson, C. J. (2007). Individual differences in gender development: Associations with parental sexual orientation, attitudes, and division of labor. *Sex Roles*, 58, 330-341.
- Gezer şen, B. ve Tuncer, M. (2018). Okul öncesi eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik Türkiye’de yapılan çalışmalar. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 870 - 882
- Kargın, T. (2022). Erken çocukluk döneminde dijital okuryazarlıklar. D. Altun & F. Tantekin Erden (Ed.) içinde, *Erken çocukluk döneminde dijital teknoloji: Uygulamalar, araştırmalar ve eğilimler* (ss. 180–210). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Lewison, M., Leland, C., ve Harste, J.C. (2014). *Creating critical classrooms: Reading and writing with an Edge*. Routledge.
- McHale, S.M., Crouter, A.C., ve Tucker, C.J. (1999). Family context and gender role socialization in middle childhood: Comparing girls to boys and sisters to brothers. *Child Development*, 70, 990-1004.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. John Wiley-Sons.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2013). Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü Okul Öncesi Eğitim Programı. Şuradan alınmıştır: <https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/ooprogram.pdf>
- Mills, K. A. (2015). *Literacy theories for the digital age*. Multilingual Matters.
- Norris, S. (2013). Multimodal (inter)action analysis. P. Albers, T. Holbrook ve A.S. Flint. (Ed.) içinde, *New methods of literacy research* (ss. 70-84). Routledge.
- Ocak, G. (2019). *Eğitimde eylem araştırması ve örnek araştırmalar*. Pegem Akademi
- Shaffer, D. R. (2009). *Social and personality development*. Wadsworth Cengage Learning.
- Şıvgın, N. ve Deniz, Ü. (2017). Cinsiyet rolleri eğitim etkinliklerinin anasınıfına devam eden 60-72 aylık çocukların toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına etkisi. *Journal of International Social Research*, 10(50),589-600.
- Tantekin Erden, F. (2002). The attitudes of early childhood teachers toward gender roles and toward discipline. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Florida State University.
- Tran, M. K., ve Olshan, S. (2022). Factors influencing children’s perception of gender roles and their psychological impact: Evidence from sociology and psychology. *Journal of Student Research*, 11(2). <https://doi.org/10.47611/jsrhs.v11i2.2996>
- TÜİK. (2021). Türkiye aile yapısı araştırması. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813>
- Yağın-Güder, S., ve Güler-Yıldız, T. (2016). Okul öncesi dönemdeki çocukların toplumsal cinsiyet algılarında ailenin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 424-446
- Vasquez, V.M. (2004) *Negotiating critical literacies with young children*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Sosyoloji Konferansları*, 35, 29-56.